

Сариева Альбина Тельмановнаның 8D03102 – «Мәдениеттану» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға ұсынылған «Қашықтықтан білім беру мәдениет концепті ретінде: жаһандық және жергілікті өлшемдер» тақырыбындағы диссертациялық жұмысының

АНДАТПАСЫ

Жұмыстың жалпы сипаттамасы.

Ұсынылып отырған диссертациялық жұмыс қазіргі заманғы білім беру жүйесінде жүріп жатқан цифрлық трансформацияларды мәдениеттанулық тұрғыдан пайымдауға арналған. Зерттеу қашықтықтан білім беруді тек білім берудің технологиялық немесе ұйымдастырушылық формасы ретінде емес, қазіргі қоғамдағы мәдени мағына өндіретін, әлеуметтік қатынастарды қайта құратын, білім беру құндылықтары мен коммуникациялық тәжірибелерді өзгертетін күрделі әлеуметтік-мәдени феномен ретінде қарастырады.

XXI ғасырдың үшінші онжылдығында, әсіресе COVID-19 пандемиясы кезеңінде, қашықтықтан білім беру әлемдік білім беру жүйесінің негізгі жұмыс режимдерінің біріне айналды. Бұл өзгеріс білім беру үдерісінің тек техникалық жағын ғана емес, оның мәдени, құндылықтық, әлеуметтік және институционалдық салдарын да айқын көрсетті. Осыған байланысты диссертация тақырыбы қазіргі мәдениеттану, білім философиясы және цифрлық қоғамды зерттеу салалары үшін жоғары ғылыми және практикалық өзектілікке ие.

Диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігі.

Зерттеудің өзектілігі қашықтықтан білім берудің қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында жаңа мәдени парадигманың маңызды бөлігіне айналуымен айқындалады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жедел дамуы, жоғары жылдамдықтағы интернеттің таралуы, цифрлық платформалардың күнделікті өмір мен кәсіби қызметке терең енуі білім беру коммуникациясының дәстүрлі кеңістік пен уақыт шекарасынан шығып, желілік және виртуалды ортада жүзеге асуына мүмкіндік берді. Бұл жағдай оқытушы мен білім алушының рөлін, білім беру институттарының әлеуметтік мәртебесін, оқу үдерісіне қатысу формаларын және білім алушының субъективтілігін қайта қарауды талап етеді.

Қашықтықтан білім беру енді тек қосымша немесе уақытша оқыту тәсілі емес, тұлғаның мәдени ортаға енуіне, білімді қабылдауына, өзін-өзі ұйымдастыруына және цифрлық кеңістікте әлеуметтік байланыс орнатуына ықпал ететін ерекше мәдени кеңістік ретінде танылады.

Пандемия кезеңіндегі қашықтықтан білім беру тәжірибесі білім беру жүйесіндегі бұрыннан бар әлеуметтік және мәдени теңсіздіктерді күшейтіп, оларды жаңа қырынан көрсетіп берді. Әсіресе қала мен ауыл арасындағы айырмашылықтар, тілдік орта, әлеуметтік-экономикалық жағдай, отбасының білім беру ресурстары және цифрлық мәдениетке бейімделу деңгейі

қашықтықтан білім беруді қабылдау мен пайдалану мүмкіндігін айқындайтын маңызды факторларға айналды.

Қазақстан жағдайында қашықтықтан білім беру мәселесі ерекше мәнге ие. Бір жағынан, соңғы жылдары елімізде цифрландыру, электрондық үкіметті дамыту, білім беру жүйесін жаңғырту және электрондық білім беру элементтерін енгізу бағытында бірқатар жұмыстар жүргізіліп келеді. Екінші жағынан, Қазақстан аумағының кеңдігі, қала мен ауыл арасындағы инфрақұрылымдық айырмашылықтар, көптілділік, әлеуметтік топтардың ресурстық мүмкіндіктеріндегі теңсіздік қашықтықтан білім беруді ұлттық-мәдени контексте арнайы зерттеуді қажет етеді.

Диссертацияда осы мәселе қашықтықтан білім берудің жаһандық үрдістері мен Қазақстандағы жергілікті мәдени тәжірибелерінің өзара байланысы аясында қарастырылады. Диссертант қашықтықтан білім беру Қазақстанда тек техникалық жаңашылдық ретінде емес, білім беру мәдениетінің, коммуникациялық нормалардың, әлеуметтік қатынастардың және құндылықтық бағдарлардың өзгеруіне ықпал ететін құбылыс ретінде қалыптасып отырғанын негіздейді.

Диссертациялық жұмыстың зерттелу деңгейі.

Қашықтықтан білім беру мәселесі отандық және шетелдік ғылымда негізінен педагогикалық, технологиялық, әлеуметтік және мәдени бағыттарда зерттелген. Ғылыми еңбектерде онлайн оқытуды ұйымдастыру модельдері, оның тиімділігі, цифрлық платформалардың рөлі, білім алушылардың қатысуы мен қанағаттануы, сондай-ақ мәдени айырмашылықтардың онлайн білім беру тәжірибесіне ықпалы қарастырылады. Соңғы жылдары қашықтықтан білім беру ақпараттық қоғам, желілік мәдениет, цифрлық теңсіздік және білім беру кеңістігінің трансформациясы аясында талдана бастады.

Қазақстандық зерттеулерде қашықтықтан және электрондық оқытуды енгізу тәжірибесі, пандемия кезеңіндегі білім беру үдерісі, ауыл мен қала арасындағы цифрлық алшақтық, онлайн білім берудің әлеуметтік-мәдени қырлары қарастырылған. Алайда қашықтықтан білім беруді тұтас мәдени концепт ретінде, оның жаһандық және жергілікті өлшемдерінің өзара байланысында арнайы мәдениеттанулық тұрғыдан зерттеу әлі де жеткіліксіз. Осы олқылық диссертациялық жұмыстың өзектілігін айқындайды.

Диссертациялық жұмыстың мақсаты мен міндеттері.

Диссертациялық зерттеудің басты мақсаты – қашықтықтан білім беруді қазіргі заманғы мәдениет концепті ретінде тұжырымдау және оның жаһандық мәдени үдерістер мен жергілікті әлеуметтік-мәдени тәжірибелер тоғысында қалыптасу, қызмет ету және трансформациялану механизмдерін анықтау.

Осы мақсатқа сәйкес жұмыста:

1. Қашықтықтан білім берудің мәдениеттанулық мазмұны ашылады;
2. Қашықтықтан білім берудің тек білім беру тәсілі емес, өзіндік мағынасы, құндылықтық негізі және рәміздік құрылымы бар дербес мәдени құбылыс ретіндегі сипаты айқындалады;

3. Цифрлық мәдениеттің білім беру формаларын қалай өзгертетіні талданады;
4. Дәстүрлі институционалдық білім беруден желілік ұйымдасуға көшу үдерісінің мәдени факторлары қарастырылады;
5. Қашықтықтан білім беру жаһандық мәдени унификация үдерісінің әрі құралы, әрі салдары ретінде пайымдалады;
6. Цифрлық платформалардың білім беру мәдениетін қалыптастырудағы медиаторлық рөлі айқындалады.

Диссертациялық жұмыстың зерттеу нысаны.

Зерттеу объектісі – қазіргі заман мәдениетінің әлеуметтік-мәдени феномені ретінде цифрландыру, жаһандану және дәстүрлі білім беру механизмдерінің трансформациясы жағдайында қалыптасқан қашықтықтан білім беру.

Диссертациялық жұмыстың зерттеу пәні.

Зерттеу пәні – қашықтықтан білім берудің мәдениет концепті ретіндегі жергілікті және жаһандық өлшемдеріндегі мәдени мән-мағыналары, құндылықтық негіздері, рәміздік құрылымдары және репрезентация модельдері.

Осыған сәйкес диссертацияда басты назар қашықтықтан білім берудің техникалық немесе ұйымдастырушылық сипаттамаларына емес, оның барысында қалыптасатын мәдени мағыналарға, қатысу нормаларына, құндылықтарға, сәйкестендіру тәжірибелеріне және коммуникациялық үлгілерге аударылады.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізін қазіргі мәдениеттану, білім философиясы, әлеуметтік теория, цифрлық мәдениет теориялары және ақпараттық қоғам тұжырымдамалары құрайды.

Жұмыста білім беру инкультурация, аккультурация және әлеуметтену механизмі ретінде қарастырылады. Бұл тәсіл білім беру арқылы тұлғаның белгілі бір мәдени кеңістіктің нормаларына, құндылықтарына, рәміздеріне және тәжірибелеріне енуін түсіндіруге мүмкіндік береді.

Қашықтықтан білім беру осы тұрғыдан тек білім беру мазмұнын жеткізетін құрал емес, сонымен қатар жаңа мәдени сәйкестіліктер қалыптасатын, қарым-қатынас пен өзара әрекеттесудің жаңа формалары меңгерілетін, қоғамдық пен жеке, нақты мен виртуалды кеңістік арасындағы шекаралар қайта анықталатын ерекше мәдени орта ретінде пайымдалады.

Зерттеуде ақпараттық қоғам мен желілік қоғам тұжырымдамалары маңызды әдіснамалық бағдар ретінде алынады. Бұл тұжырымдамалар цифрлық технологиялар қазіргі әлеуметтік құрылымды, коммуникацияны және мәдени қатынастарды желілік логика арқылы қайта ұйымдастырып отырғанын түсіндіреді. Қашықтықтан білім беру осы желілік қоғамның білім беру саласындағы көрінісі ретінде қарастырылады.

Мұнда білім беру үдерісі тек оқу орнының ішкі кеңістігінде ғана емес, ғаламдық ақпарат ағындары, цифрлық платформалар, онлайн қауымдастықтар және виртуалды коммуникация арқылы жүзеге асады. Осы

тұрғыдан қашықтықтан білім беру білімнің таралу, қабылдану және легитимделу формаларын өзгертіп, білім беру мәдениетін жаңа деңгейге шығарады.

Диссертацияда мәдени өлшемдер модельдері де маңызды теориялық құрал ретінде қолданылады. Олар онлайн және қашықтықтан білім беруге қатынастағы айырмашылықтарды, коммуникация стилін, білім алушылардың автономияға, кері байланысқа, тапсырма құрылымына және оқытушы рөліне қатысты күтулерін түсіндіруге мүмкіндік береді. Әртүрлі мәдени ортада онлайн оқыту бірдей қабылданбайды: кейбір мәдениеттерде білім алушының дербестігі жоғары бағаланса, басқаларында оқытушының бағыттаушы рөлі мен тұрақты бақылауы маңызды болуы мүмкін. Бұл қашықтықтан білім беруді жобалауда жергілікті мәдени нормаларды, тілдік ерекшеліктерді және білім беру дәстүрлерін ескерудің қажеттігін көрсетеді.

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы.

Диссертацияның ғылыми жаңалығы бірнеше бағытта көрінеді.

Біріншіден, жұмыста қашықтықтан білім берудің технологиялық, институционалдық және құндылық-рәміздік өлшемдерін біріктіретін тұтас мәдени анықтамасы ұсынылады. Бұл қашықтықтан білім беруді тар педагогикалық немесе басқарушылық категория ретінде емес, қазіргі ақпараттық қоғам кеңістігінің ерекше мәдени формасы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Екіншіден, қазақстандық контекст негізінде қашықтықтан білім берудің жергілікті мәдени өлшемі жан-жақты талданып, цифрлық теңсіздік, тілдік және мәдени айырмашылықтар, посткеңестік білім беру жүйесінің ерекшеліктері сияқты факторлардың ықпалы ашылады.

Үшіншіден, зерттеу қашықтықтан білім берудің жергілікті және жаһандық өлшемдерін салыстыра отырып, цифрлық қоғамға тән ортақ үрдістермен қатар Қазақстандағы мәдени-әлеуметтік ерекшеліктерді де айқындайды.

Ғылыми жаңалықтың келесі маңызды бағыты – қашықтықтан білім берудің мәдени-бағдарлы моделін әзірлеуге қатысты ұсыныстардың берілуі. Бұл модель білім беру үдерісіне қатысушылардың жеке тәжірибесін, білім беру ұйымдарының институционалдық тәжірибесін және жаһандық цифрлық платформалар ықпалын өзара байланыста қарастыруға негізделеді.

Модель макродеңгейдегі жаһандық үдерістерді де, микродеңгейдегі күнделікті онлайн оқу тәжірибесін де қамтиды. Мұндай тәсіл қашықтықтан білім беруді тек платформалар жиынтығы ретінде емес, мәдениеттендірудің, коммуникацияның және әлеуметтік бейімделудің жаңа кеңістігі ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді.

Диссертацияда цифрлық теңсіздік мәселесі ерекше назарға алынады. Диссертант цифрлық теңсіздікті тек интернетке немесе құрылғыға қолжетімділікпен шектелетін техникалық мәселе ретінде қарастырмайды. Ол цифрлық ресурстарды пайдалану мүмкіндігі, онлайн білімге деген сенім, білім алушының отбасылық және әлеуметтік ортасы, тілдік орта, мәдени

дағдылар, оқу мәдениеті және білімнің рәміздік мәртебесімен байланысты күрделі әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде талданады.

Қазақстан жағдайында ауылдық жерлерде және әлеуметтік тұрғыдан осал топтарда инфрақұрылымдық және мәдени ресурстардың жеткіліксіздігі онлайн білім берудің толыққанды қабылдануына кедергі келтіретіні көрсетіледі. Бұл қашықтықтан білім берудің институционалдануы мен легитимделуі үшін тек техникалық қамтамасыз ету жеткіліксіз екенін, сонымен қатар мәдени бейімдеу, сенім қалыптастыру және әділ қолжетімділік тетіктерін дамыту қажет екенін дәлелдейді.

Қорғауға ұсынылатын ғылыми тұжырымдар.

1. Қашықтықтан білім беру – технологиялық немесе ұйымдастырушылық формат қана емес, қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында қалыптасқан күрделі әлеуметтік-мәдени феномен. Ол білім беру құндылықтарын, коммуникациялық нормаларды және білім беру субъектілерінің рөлін өзгертеді.
2. Қашықтықтан білім беру мәдениет концепті ретінде жаһандық және жергілікті өлшемдердің өзара ықпалы нәтижесінде қалыптасады. Оның мазмұны цифрлық мәдениет, желілік қоғам, көптілділік, ұлттық білім беру дәстүрлері және әлеуметтік-мәдени тәжірибелер арқылы айқындалады.
3. Қашықтықтан білім беру жаһандық мәдени унификация үдерісінің әрі құралы, әрі салдары ретінде көрінеді. Цифрлық платформалар білім беру тәжірибелерін стандарттай отырып, жаңа мәдени қатысу нормаларын, білімнің легитимді формаларын және коммуникациялық үлгілерді қалыптастырады.
4. Қазақстандағы қашықтықтан білім беру тәжірибесі жергілікті мәдени ерекшеліктермен, тілдік ортамен, әлеуметтік теңсіздіктермен, қала мен ауыл арасындағы алшақтықпен және онлайн білімге деген сенім деңгейімен тығыз байланысты.
5. Цифрлық теңсіздік техникалық қолжетімділік мәселесімен ғана шектелмейді. Ол мәдени дағдылар, отбасылық ресурс, оқу мәдениеті, тілдік орта және білімге қатысу мүмкіндіктерінің әркелкілігі арқылы көрінетін күрделі әлеуметтік-мәдени құбылыс болып табылады.
6. Қашықтықтан білім берудің болашағы жаһандық цифрлық трендтер мен жергілікті мәдени ерекшеліктердің үйлесіміне негізделген мәдени-бағдарлы модельді қалыптастырумен байланысты. Мұндай модель әділ қолжетімділікке, мәдени бейімделуге, көптілділікке және білім беру субъектілерінің мәдени тәжірибесін ескеруге сүйенуі тиіс.

Зерттеудің практикалық маңызы.

Зерттеудің практикалық маңызы оның нәтижелерін білім беруді цифрландыру саласындағы мемлекеттік саясатта, оқу орындарының қашықтықтан және аралас білім беру модельдерін жобалауында, көптілді және мәдени тұрғыдан бейімделген электрондық оқу ресурстарын жасауда қолдануға болатындығымен айқындалады.

Диссертацияда ұсынылған тұжырымдар қала мен ауыл арасындағы цифрлық теңсіздікті азайту, онлайн білім беру мазмұнын жергілікті мәдени контекске бейімдеу, оқытушылардың цифрлық-мәдени құзыреттілігін арттыру, білім алушылардың онлайн ортадағы қатысу мәдениетін дамыту сияқты нақты практикалық міндеттерді шешуге бағытталған.

Сонымен қатар зерттеу материалдары мәдениеттану, білім беру философиясы, қашықтықтан білім беру теориясы мен тәжірибесі, білім беру саясаты және білім беру менеджменті бойынша оқу курстарында пайдаланылуы мүмкін.

Диссертациялық жұмыстың құрылымы мен мазмұны.

Диссертациялық жұмыстың құрылымы зерттеу логикасына сәйкес құрылған. Кіріспеде тақырыптың өзектілігі, зерттелу деңгейі, объектісі мен пәні, мақсаты мен міндеттері, теориялық-әдіснамалық негіздері, ғылыми жаңалығы, теориялық және практикалық маңызы айқындалады.

Бірінші тарауда қашықтықтан білім беруді мәдени концепт ретінде талдаудың теориялық және әдіснамалық негіздері қарастырылады. Бұл тарауда мәдениет концепті, цифрлық мәдениет, ақпараттық және желілік қоғам, білім беру трансформациясы сияқты негізгі ұғымдар талданып, қашықтықтан білім берудің мәдениеттанулық түсіндірмесі беріледі.

Екінші тарауда қашықтықтан білім берудің жаһандық өлшемі қарастырылып, оның жаһандық мәдени унификация үдерісіндегі орны, цифрлық платформалардың медиаторлық рөлі, сондай-ақ жаһандық онлайн білім берудің мәдени тәуекелдері мен сын-қатерлері талданады.

Үшінші тарауда Қазақстандағы қашықтықтан білім беруді қабылдау мен жүзеге асырудың ұлттық-мәдени ерекшеліктері, цифрлық теңсіздікті еңсерудің мәдени тетіктері және мәдени-бағдарлы қашықтықтан білім беру моделін қалыптастыру перспективалары қарастырылады.

Зерттеу жұмысының сыннан өтуі және мақұлдануы.

Диссертациялық жұмыстың негізгі теориялық қағидалары мен қорытындылары диссертанттың 5 ғылыми мақаласы арқылы талқыға ұсынылған, 4 мақала тікелей тақырыпқа сай көрініс тапқан, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті бекіткен тізімдегі журналдарда, 1 мақала тікелей тақырыпқа сай Scopus базасына енетін журналда жарияланған.

Қорытындыда зерттеудің негізгі нәтижелері тұжырымдалады және қашықтықтан білім беруді мәдени концепт ретінде қарастыру мәселесі бойынша әрі қарай ғылыми-зерттеу жүргізуге болатын перспективалы бағыттары айқындалады.

Пайдаланылған әдебиет тізіміне 209 атау кіреді, олардың ішінде ағылшын тіліндегі шетелдік әдебиет көздері. Диссертацияның көлемі машинамен басылған 145 парақтан тұрады.

